

ընանում դպրոցներ ու տպարան հիմնադրելու վերաբերյալ: Գրելով տարիներ առաջ էմինին հրավիրելու իշխան Գ. Պոտյոմկինի կարգադրության մասին, նա ընդգծում է այն, որ եթե ժամանակին նամակը տեղ հասներ և էմինը գար Ռուսաստան, ապա Եփրկուսին էր լինելուց մեր ազգինք:

Բնական է, որ նման լուրերի ստացումը մեծ հուզմունք պետք է պատճառեր հայրենի ժողովրդի ազատագրման ցավերով ապրող մեծ հայրենասերին: Էմինը գրում է, որ ինքը արտասովի է նամակը ստանալու ժամանակ: Նա խնդրում է այլևս տարիներով չսպասել նամակների փոխանակությանը, այլ իր նամակը թարգմանել տալ ռուսերին (երկու տեղ էլ գրում է՝ ֆրանսերեն) և հանձնել ռուսաց թագուհուն, իշխան Պոտյոմկինին և այլ իշխանների ի հաստատումն այն բանի, որ ինքը պատրաստ է նորից գալ և ծառայել ազգին: Նա գտնում է, որ մտա է երեք զխանի վիշապի, այսինքն՝ Քուրբիայի շախշախումբ, միայն թե այդ գործում թագուհուն արգելք են հանդիսանում Անգլիան և Պրուսիան: Նա ուրախություն է հայտնում ռուսական զենքի հաջողության համար, երանի տալիս Հ. Արղությանին, որ գտնվում է իշխանի բանակում: Թեպետ ինքը ծերացած է, բայց պատրաստ է գալ և թափել իր արյունը հայրենի երկրի ազատագրության համար: Նա վախ է հայտնում, որ կարող է մեռնել տեղում և ոչ պատերազմի դաշտում:

Նույն հարցերն են շոշափված նաև Հ. կազարյանին ուղղված նամակում: Էմինն ուրախություն է հայտնում Պետերբուրգում հայկական եկեղեցու կառուցման, Նոր Նախիջևանում դպրոցներ ու տպարան հիմնադրելու կապակցությամբ: Նա ցատում է հայտնում ուսումնական կյանքի գործը շարժած «ուսումնաստեաց» և «զինատեաց» մեր հայրերի հասցեին: «Այն է միայն գործ ազնիւ,—գրում է նա,—որ տալ և լուսաւոր անէլ զխաւարեալ մատախապատ միտա ազգս: Ինքը երկու թև երեք անգամ նամակ է գրել նրան՝ հայտնելով Ռուսաստան մեկնելու և ռուսական ծառայության անցնելու իր պատրաստակամության մասին, սակայն մնացել է անպատասխան: Նա լավ հասկանում է, որ մեր ժողովրդի բախտը կապված է մեծ տերությունների հետ և նրանք էլ օգտագործում են մեզ իրենց շահերին համեմատ: Էմինը ցավով նշում է, որ նմանվում ենք օլիմպիական խաղի գնդակին, որին ոմանք լախտով են հարվածում, տանք՝ ոտքով, իսկ խաղի վերջում նրան մի խորշ են նետում, որպես անզետք իր, մինչև հաջորդ խաղը: «Այսպէս անցանին կեանք մեր: Վա՛յ է մեզ...»:

Բնչպես իր ինքնակենսագրության կամ այլևայլ անձանց ուղղած գրություններում, այնպես էլ այս նամակներում էմինը հարազատ է իր գաղափարներին: Ազատագրական պայքար սկսելու, ժողովրդին միասնաբար մարտի հանելու համար նախ և առաջ անհրաժեշտ է լուսավորել նրան և միանգամայն ողջունելի են այդ ուղղությամբ կատարվող գործերը:

Նամակները շատ հետաքրքրական են և նոր նյութ կարող են տալ հայ ազատագրական շարժման այդ անխոնջ գործչի կյանքի ու գործունեության վերաբերյալ:

Հ. կազարյանին ուղղված նամակի հետգրության մեջ էմինը նրա ներողամտությունն է հայցում այն բանի համար, որ նեղություն է քաշելու ընթերցել «գրագմասխալ թուղթս այս»: Իսկապես, որոշ սխալներ կան կանոնավոր հայկական կրթություն չստացած և հայկական միջավայրից հեռու ապրող այդ գործչի նամակներում, կան նաև դժվար ընթերցվող կամ անհասկանալի մի քանի բառեր: Հեղինակի սխալներին հավանաբար զուամարվել են նաև ընդօրինակողի վրիպումները: Նյութը հարազատ կերպով մատուցելու համար, նամակները տպված են անփոփոխ, առանց ուղղումների: Նամակների վերծանման ժամանակ խորհուրդներով ինձ օգնել է Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության անդամ, հմուտ ձեռագրագետ հայր Օգոստինոս վարդապետ Մեդալյանը, որին հայտնում եմ իմ խորին շնորհակալությունը:

Պատմ. գիտ. դոկտոր Վ. Ռ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

№ 1

Հովսեփ Արղությանի նամակը Հովսեփ Էմինին (1791 թ. 4 ապրիլի)

Օրինակ թղթոյ սրբոյն էջմիածնի ծայրագոյն նուիրակի Ռուսաց երկրի առաքելայշաւիզ առաջնորդի իշխանազնեայ տեառն Յովսէփայ սրբազնագուհեակ աքթեայիսկոպոսի, որ է պատասխան թղթոյն էմին Յովսէփայ էմեանց փ կաղկաթայ, ընկալեալ ի թուին 1791, յամսեանն օգտեմբերի 12: